

JURGEN HABERMAS • Kamusalığın Yapısal Dönüşümü

Strukturwandel der Öffentlichkeit

© 1962, 1990 Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main

Bu kitabın yayın hakları Onk Ajans Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 438 • Politika Dizisi 25

ISBN-13: 978-975-470-495-2

© 1997 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-13. BASKI 1997-2015, İstanbul

14. BASKI 2017, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Tanıl Bora - Mithat Sancar - Yeliz Eke

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JÜRGEN HABERMAS

Kamusalığın Yapısal Dönüşümü

Strukturwandel der Öffentlichkeit

ÇEVİRENLER *Tamıl Bora - Mithat Sancar*

JURGEN HABERMAS 1929'da doğdu. 1961-1964 yıllarında Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe, 1964-1971 yıllarında Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde felsefe ve sosyoloji öğretti. 1971-1983 döneminde Max Planck Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1983'ten sonra yeniden Frankfurt'ta ders verdi. Eserleriyle, "Frankfurt Okulu/Eleştirel Teori" çizgisinde, Adorno, Horkheimer ve Marcuse'dan sonraki kuşağın en önemli düşünürü olarak etkili oldu. Eserleri: *Student und Politik* (Friedeburg, Oehler ve Weltz'le birlikte, 1961); *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962, elinizdeki kitap); *Theorie und Praxis* (1963), *Erkenntnis und Interesse* (1968); *Technik und Wissenschaft als Ideologie* (1968. Türkçesi: 'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi, 1993); *Protestbewegung und Hochschulreform* (1969. Bu kitapla *Technik und Wissenschaft als Ideologie*'nin İngilizce'deki bir derlemesinden oluşan *Towards a Rational Society*'nin Türkçesi: *Rasyonel Bir Topluma Doğru*, çev. Ahmet Çiğdem-Mehmet Küçük, Vadi, 1992); *Zur Logik der Sozialwissenschaften* (1970; genişletilmiş yeni baskısı: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie* - N. Luhmann'la beraber, 1982); *Philosophisch-politische Profile* (1971); *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus* (1973); *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus* (1976); *Theorie des kommunikativen Handelns* (1983); *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns* (1984); *Der philosophische Diskurs der Moderne* (1985); *Die Neue Unübersichtlichkeit* (1985); *Eine Art Schadenabwicklung* (1987); *Nachmetaphysisches Denken* (1988); *Faktizität und Geltung* (1992).

Wolfgang Abendroth'a Őukranla

İÇİNDEKİLER

Birinci Baskıya Önsöz	9
1990 Baskısına Önsöz.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş: Bir Burjuva Kamu Modeli İçin	
İlk Sınırların Çizilmesi	57
1. Sorunun Konuşu.....	57
2. Temsilî Kamu Modeli Üzerine.....	62
Ek: Wilhelm Meister Örneğinde, Temsilî Kamunun Sonu	72
3. Burjuva Toplumunda Kamunun Oluşumu Üzerine.....	74
İKİNCİ BÖLÜM	
Kamunun Toplumsal Yapıları	93
4. Sorunun Anahatları.....	93
5. Kamunun Kurumları.....	98
6. Burjuva Ailesi ve Kamusallıkla Bağlantılı "Özel"liğin Kurumlaşması.....	117
7. Edebî Kamunun Siyasal Kamuyla İlişkisi.....	127
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Kamunun Siyasal İşlevleri	135
8. İngiliz Gelişim Modeli.....	135
9. Kıta Avrupası'ndaki Değişik Biçimler.....	148
10. Özel Özerkliğin Alanı Olarak Burjuva Toplumu: Özel Hukuk ve Liberalleştirilen Pazar.....	158
11. Kamunun Burjuva Hukuk Devletindeki Çelişkili Kurumsallaşması.....	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Burjuva Kamusalılığı – Fikir ve İdeoloji	179
12. <i>Public opinion</i> – <i>opinion publique</i> – kamu oyu: Kavramın Tarihi Üzerine.....	179
13. Siyaset ile Ahlâkı Uzlaştıran İlke Olarak Aleniyet/Kamusallık (Kant).....	199
14. Kamusalılığın Diyalektiği Üzerine (Hegel ve Marx).....	218
15. Liberal Teoride Çatışkılı Kamusalılık Anlayışı (John Stuart Mill ve Alexis de Tocqueville).....	234

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kamunun Toplumsal Yapısının Dönüşümü	251
16. Kamu Alanının Özel Alan ile Kaynaşması Eğilimi.....	251
17. Toplumsal Alanla Mahremiyet Alanının Kutuplaşması.....	266
18. Kültürel Akıl Üreten Kamusal Topluluktan Kültür Tüketicilerine.....	276
19. Silinen Siluet: Burjuva Kamusunun Yıkılışının Gelişme Çizgileri.....	297

ALTINCI BÖLÜM

Kamusalılığın Siyasal İşlevinin Dönüşümü	305
20. Yazı Yazan Özel Şahısların Yaptığı Gazetecilikten, Kitle İletişim Araçlarının Kamusal Hizmet Sunumuna – Kamu Oyunun Bir İşlevi Olarak Reklam.....	305
21. Aleniyet İlkesinin İşlevsel Dönüşümü.....	324
22. Oluşturulan Kamusalılık ve Kamusal Olmayan Kanaat: Halkın Seçim Davranışları.....	345
23. Liberal Hukuk Devletinin Sosyal Devlete Doğru Dönüşümü Sürecinde Siyasal Kamu.....	360

YEDİNCİ BÖLÜM

Kamu Oyu Kavramı Üzerine	379
24. Kamu Hukuku Kurgusu Olarak Kamu Oyu – Kavramın Sosyopsikolojik Tahlili.....	379
25. Bir Sosyolojik Açıklama Denemesi.....	390
Kaynakça.....	399

Birinci Baskıya Önsöz

Önünüzdeki araştırmanın gayesi, “burjuva kamusalılığı” tipolojisinin tahlilidir.

Araştırmadaki çalışma biçimini, nesnesinin içerdiği özgül zorluklar tayin etmiştir. Öncelikle, konunun karmaşıklığı, tek bir uzmanlık alanının özgül yöntem tarzlarına bağlı kalınmasını meneder. Kamusalılık kategorisi daha çok, bir vakitler geleneksel “politika” biliminin görüş açısını belirleyen¹ o geniş sahada araştırılmalıdır; yoksa, kendi başına alınacak olursa toplum bilimleri disiplinlerinin her biri içinde, araştırma nesnemiz dağılıp gidecektir. Sosyoloji ve ekonomiye, kamu hukuku ve siyaset bilimine, toplumsal tarih ve düşünce tarihine ilişkin bakış açılarının nasıl bütünleştirileceğinin çözülmemiş bir mesele olduğu ortadadır; toplum bilimlerinin verili ayrışma ve uzmanlaşma durumunda, bu di-

---

1 Karş. W. Hennis, “Bemerkungen zur wissenschaftsgeschichtlichen Situation der politischen Wissenschaft”, *Staat, Gesellschaft, Erziehung* içinde, 5. cilt, s. 203 vd.; aynı yazarın *Politik und praktische Philosophie*, Neuwied 1963; ayrıca karş. benim şu yorumum: “Die klassische Lehre von der Politik in ihrem Verhältnis zur Sozialphilosophie”, *Theorie und Praxis* içinde, Neuwied 1963, s. 13 vd.

siplinlerin birkaçına –nerede kaldı ki hepsine– “hâkim olabilecek” pek fazla kimse yoktur.

Yöntemin bir başka hususiyeti, aynı zamanda hem sosyolojik hem tarihsel yaklaşıma gereğinden doğuyor. “Burjuva kamusu”nu belli bir çağa özgü bir kategori olarak kavırıyoruz. Bu kategori Avrupa Ortaçağı’nın son döneminde doğmuş olan “burjuva toplumu”nun benzersiz gelişim tarihinden kopartılamaz ve ideal-tipleştirici bir genellemeyle herhangi bir tarihsel durumdaki biçimsel açıdan aynı olan yapılar bütününe aktarılamaz. Sahih anlamıyla örneğin “kamu oyu”ndan ancak 17. yüzyılın sonları İngiltere’inde ve 18. yüzyıl Fransa’sında söz edebileceğimizi göstermeye çalışacağız; bu örnekte olduğu gibi, umumiyetle “kamu”yu tarihsel bir kategori olarak ele alıyoruz. Yöntemimiz bilinç düzeyinde, ileri biçimi bugün yapısal-işlevsel denem teori tarafından belirlenen biçimsel sosyolojinin yaklaşımından bu noktada farklılaşıyor. Diğer yandan, tarihsel eğilimlerle ilgili sosyolojik araştırma da, biricik hadiseleri ve vakaları, tekil vakaların ötesindeki toplumsal gelişmeyi yorumlamaya örnek teşkil edecek nünuneler olarak zikreden bir genellik düzeninde kalmaktadır. Bu sosyolojik tutumun katı tarihçilik uygulamasından farkı, görünen o ki, tarihsel malzeme karşısında daha büyük bir mütalaa özgürlüğüne sahip olmasıdır; bununla beraber bu yöntem de kendi açısından, toplumsal bütünü oluşturduğu bağlamın yapısal tahliliyle ilgili katı ölçütlere uymak zorundadır.

Bu iki yöntemsal değinmenin ardından, konunun kendisiyle ilgili bir kayıt düşmek istiyoruz. Araştırma burjuva kamusallığının liberal modelinin yapısı ve işleviyle, onun oluşumu ve dönüşümüyle sınırlıdır; tarihsel bir kamusallık biçiminin baskın hale gelmiş hatlarıyla ilgilidir, tarihsel süreçte bastırıldığını söyleyebileceğimiz bir kamusallık türü olan plebyen kamusallığını ise ihmal eder. Fransız Devrimi’nin,

Robespierre'in adıyla birleştirilen o evresinde, diyebiliriz ki bir anlığına, edebî kılığında sıyrılmış bir kamusal devreye girer – bunun öznesi artık “tahsilli zümreler” değil, tahsilsiz “halk”tır (avam). Mamafih, gerek Çartist hareketinde gerekse özellikle Kıta Avrupası'ndaki işçi hareketinin anarşist geleneği içinde alttan alta yaşamayı sürdüren bu plebyen kamusalılığı da, burjuva kamusalığının yönelimlerini esas alır – düşünce tarihi açısından 18. yüzyılın ortak mirasıdır bu. Bu nedenle, [plebyen kamusalığının], sanayi toplumlarının üst düzeyde gelişmiş diktatörlüklerindeki deneysel kamunun plebisiter-tasvipçi biçiminden ayırt edilmesi gerekir. Bu ikisinin biçimsel açıdan belirli ortak hatları vardır; fakat akıl yürüten özel şahısların oluşturduğu kamusal topluluğun edebî belirlenimli kamusalığından her biri kendi tarzında farklılaşır: birisi okur-yazar olmama niteliğiyle, diğeryse adeta okur-yazarlık ötesi oluşuyla. Belirli plebisiter tezahür biçimlerinin benzerliği, bizim bağlamımızda eşit derecede ihmal edilmiş olan bu iki burjuva kamusalığı türünün, toplumsal gelişmenin değişik basamaklarında değişik siyasal işlevler üstlendiklerini de gözden kaçırtmamalıdır.

Araştırmamız burjuva kamusalığının ve onun sosyal devlet doğrultusundaki dönüşümünün liberal unsurlarını resmetmektedir.

Alman İnceleme Topluluğu'na (Deutsche Forschungsgemeinschaft) cömert destekleri için teşekkür ediyorum. Bu çalışma, 13. ve 14. bölümleri hariç, Marburg Felsefe Fakültesi'ne doçentlik tezi olarak sunulmuştur.

Frankfurt, Sonbahar 1961
J.H.

1990 Baskısına Önsöz

Bu kitabı yeniden yayıma hazırlama gereğinin ortaya çıkması, dışsal bir sebebe dayanıyor. İlk kitaplarımı yayımladığı için kendisine müteşekkir olduğum Luchterhand Yayınevi'nin satılması, yayınevimi değiştirmemi zorunlu kıldı.

Kitabı yaklaşık otuz yıl sonra ilk okuyuşumda, değişiklikler yapmaya, bazı yerlerini atmaya veya tamamlamaya dönük bir iğvaya kapıldım; kapıldıkça da böyle bir girişimin yersizliğinin bilincine vardım. Metne müdahale etmek, beni, neden bütün kitabı yeniden yazmadığımı açıklama mecburiyetiyle karşı karşıya bırakacaktı. Bu ise, bu arada ilgisi başka şeylere yönelmiş ve dallanıp budaklanan araştırma literatürüne ayak uyduramamış bulunan bir yazarın gücünün üstündeydi. Zaten bu araştırma, yazıldığı zaman da birçok disiplinin gem vurulamaz hale gelmiş katkı yığınının bir sentezinden ortaya çıkmıştı.

Tükenmiş bulunan 17. baskıyı değişiklik yapmadan yeniden yayımlama kararımı haklı gösterecek iki sebep var. Birincisi, değişik öğrenim basamaklarında bir tür ders kitabı olarak yerleşikleşmiş bulunan bu yayına olan daimî talep;

ikincisi ise, Avrupa'nın ortasında ve doğusunda gözlerimizin önünde gerçekleşen telâfi devriminin kamunun yapısal dönüşümüne kazandırdığı güncellik.¹ Kitabın İngilizce çevirisinin² henüz geçtiğimiz yıl yapıldığı ABD'de bu kitabın gördüğü rağbet³ de konunun –ve konunun zengin perspektifli işlenişinin– güncelliğini gösteriyor.

Bu yeni basımı, bir insan ömrünün açtığı mesafeleri kapatmaktan ziyade belirgin kılan yorumlar yapmak için vesile saymak istiyorum. Kitabın ortaya çıktığı 50'ler/60'lar dönümünden sonra basmakalıp araştırmaların ve teorik sorunsalların değiştiği herkesçe malum. Adenauer Rejiminin sonuna doğru gittiği günlerden itibaren, bilimin dışında, sosyal-bilimsel çalışmalara da perspektif sunan güncel tecrübe ufkunun bağlamı değişti; nihayet, elbette esasa dair olmaktan çok karmaşıklık derecesi itibariyle olsa bile, benim kendi teorim de değişti. İlgili konu alanlarına ilişkin bir ilk –ve kuşkusuz yüzeysel– izlenim edindikten sonra, şimdi, söz konusu değişiklikleri hiç değilse bir resim çizerek –konuyla ilgili daha kapsamlı çalışmalara teşvik olsun diye– hatırlatmak istiyorum. Bunu yaparken kitabın mimarisine uyararak, ilkin burjuva kamusalığının tarihsel oluşumunu ve kavramını (1. ilâ 3. Bölümler), sonra kamunun yapısal dönüşümünü, gerek sosyal devlete doğru gerçekleşen dönüşüm gerekse iletişim yapılarında kitle iletişim araçları dolayısıyla yaşanan değişim açılarından ele alıyorum (Bölüm 5 ve 6). Ardından yaptığım tasvirin teorik perspektifini ve bunun normatif içerimlerini açıklıyorum (Bölüm 4 ve 7). Bunu yapar-

---

1 J. Habermas, *Die nachholende Revolution*, Frankfurt/M. 1990.

2 *The Structural Transformation of the Public Sphere*, MIT Press, Boston 1989.

3 Bu vesileyle 1989 Eylülü'nde Chapel Hill'deki North Carolina Üniversitesi'nde, sosyologların, siyaset bilimcilerin ve filozofların yanısıra tarihçilerin, edebiyat bilimcilerinin, iletişim araştırmacılarının ve antropologların da katıldığı, canlı ve benim için olağanüstü öğretici bir konferans yapıldı. Katılımcılara teşvikleri için teşekkür ediyorum.

ken, elinizdeki çalışmanın demokrasi teorisinin bugün yine önem kazanan meseleleri açısından sağlayabileceği katkıyla ilgiliyim. Kitap ilk çıkışında değilse de [60'ların] öğrenci ayaklanması ve onun yol açtığı yeni-muhafazakâr tepki bağlamında bu bakış açısından ele alınmıştı. Buna bağlı olarak, solda da sağda da polemiklere konu olmuştu.⁴

1. Burjuva kamusunun oluşumu ve kavramı

1. Birinci baskının önsözünden çıkarılabileceği üzere, ilk hedefim, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başındaki gelişmelerinin tarihsel bağlamından yola çıkarak burjuva kamusunun ideal tipini tanımlamaktı. Belirli bir devre mahsus özgül bir kavramın işlenip geliştirilmesi, çok daha karmaşık bir toplumsal gerçekliğin tayin edici belirtilerinin stilize edilerek öne çıkartılmasını gerektirir. Her sosyolojik genellemedeki gibi, tarihsel eğilimlerin ve örneklerin seçimi, istatistikî önemi ve ağırlıklandırılması, hele şayet tarihçiler gibi kaynaklara uzanmayıp ikincil literatüre dayanıyorsanız iyice büyüyen riskleri barındırır. Tarihçiler haklı olarak “ampirik eksikliklerim”le hesaplaşmaya giriştiler. Geoffrey Eley'in yukarıda andığım konferanstaki derinlemesine ve ayrıntılı katkısında dile getirdiği dostça yargı beni teskin ediyor: “Kitabı yeniden okurken... zamanın literatürünün kısıtlılığı göz önüne alındığında, argümanın tarihsel olarak ne kadar güvenli ve o derecede de yaratıcı bir şekilde temellendirildiğini görmek dikkat çekicidir.”⁵

---

4 W. Jäger, *Öffentlichkeit und Parlamentarismus. Eine Kritik an Jürgen Habermas*, Stuttgart 1973; eleştiriler ve değerlendirmeler hakkında bkz. R. Görtzen, *J. Habermas: Eine Bibliographie seiner Schriften und Sekundärliteratur 1952-1981*, Frankfurt/M. 1981, s. 24 vd.

5 G. Eley, *Nations, Publics, and Political Cultures. Placing Habermas in the Nineteenth Century*, Massachusetts 1989.

H.U. Wehler'in geniş bir literatüre dayanan kapsayıcı tasviri, yaptığım tahlilin ana hatlarını onaylıyor. Almanya'da 18. yüzyılın sonlarına doğru "küçük ama eleştirel tartışmalar yürüten bir kamusal topluluk" oluşmuştur.⁶ Öncelikle şehirli vatandaşlardan ve burjuvalardan oluşan ve tahsilliler cumhuriyetinin sınırlarını aşan bir genel okur topluluğunun, az sayıda standart eseri gittikçe yoğun biçimde okumakla kalmayıp okuma alışkanlığını düzenli neşriyata uydurmasıyla, özel alanın içinden görece yoğun bir kamusal iletişim ağı ortaya çıkar. Okuyucu sayısının sıçrayarak artmasına tekabül eden gelişmeler, kitap, dergi ve gazete üretiminin ciddi miktarda genişlemesi; yazar, yayınevi ve kitapçı sayısının çoğalması; ödünç kitap veren kütüphanelerin ve okuma odalarının ortaya çıkması; özellikle de yeni bir okuma kültürünün toplumsal düğüm noktaları olarak okuma topluluklarının kurulmasıdır. Alman Geç-Aydınlanma'sında oraya çıkan dernekçiliğin taşıdığı önem de bu arada teslim edilmiştir; dernekçilik, beyan ettiği işlevlerden çok örgütlenme biçimiyle geleceğe dönük yön gösteren bir anlam kazanmıştır.⁷ Aydınlanma cemiyetleri, eğitim birlikleri, gizli mason örgütleri ve aydınlatmacı tarikatler, üyelerinin serbest yani özel kararlarıyla kurulan, gönüllü katılımcılardan oluşan ve kendi içlerinde eşitlikçi ilişki biçimleri, tartışma özgürlüğü ve karar almada çoğunluk ilkesi uygulayan topluluklardı. Elbette burjuvalarca henüz dışlayıcı biçimde oluşturulan bu sosyetelerde, geleceğin toplumunun siyasal eşitlik ölçüleri tecrübe edilebiliyordu.⁸

Sonra Fransız Devrimi, başta edebî ve sanat eleştiricili-

---

6 H.U. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, Cilt 1, Münih 1987, s. 303-331.

7 R. v. Dülmen, *Die Gesellschaft der Aufklärer*, Frankfurt/M. 1986.

8 K. Eder, *Geschichte als Lernprozess?*, Frankfurt/M. 1985, s. 123 vd.

ği kimliği baskın olan kamuyu politikleştiren bir itki yarattı. Bu sadece Fransa için değil,⁹ Almanya için de geçerlidir. “Toplumsal hayatın politikleştirilmesi”, kanaat gazeteciliğinin yükselişi, sansüre karşı ve düşünce özgürlüğü için mücadele, genişleyen kamusal iletişim ağının 19. yüzyılın ortasına kadar uzanan işlev dönüşümünün tanımlayıcı özellikleridir.¹⁰ Alman Birliği’ni oluşturan devletlerin, siyasal kamunun 1848’e dek yokuşa sürülen kurumlaşmasına karşı direnmede kullandıkları sansür politikası, sadece, edebiyatı ve eleştiriyi siyasallaşma akıntısına daha kesin bir şekilde çekmeye yaradı. Peter U. Hohendahl, bu süreci daha ayrıntılı bir şekilde izlemek için benim kamu kavramımı kullanıyor. O, erken dönem liberal kamusalılığının yapısal dönüşümünün, 1848 Devrimi’nin yenilgiyle başladığı kanısında.¹¹

G. Eley, İngiliz sosyal tarihiyle ilgili, kamusalılık tahlili için önerdiğim teorik çerçeveye iyi uyan yeni araştırmalara dikkat çekiyor. Bu araştırmalar, sınıf oluşumu, şehirleşme, kültürel hareketlenme ve kamusal iletişimin yeni yapılarının ortaya çıkış süreçlerini, 18. yüzyılda kurulan *voluntary associations* [gönüllü birlikler] çizgisinde ele alıyorlar¹² ve 19. yüzyıl İngiltere’sindeki *popular liberalism*’e¹³ [popüler liberalizm] dayandırarak inceliyorlar. Öncelikle Raymond Williams’ın iletişim sosyolojisi araştırmaları, başlangıçta tahsilli vatandaşların ve edebiyatın damgasını taşıyan kültürel düşünce üreten kamunun, kitle iletişim araçları ile

9 Karş. Etienne François, Jack Censer ve Pierre REtat’ın, R. Koselleck ile R. Reinhardt tarafından derlenen *Die französische Revolution als Bruch der gesellschaftlichen Bewusstseins*’a (Münih 1988) katkıları.

10 H.U. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, Cilt 2, s. 520-546.

11 P.U. Hohendahl, *Literarische Kultur im Zeitalter des Liberalismus 1830-1870*, Münih 1985, özellikle 2. ve 3. Bölümler.

12 J.H. Plumb, “The Public, Literature and the Arts in the Eighteenth Century”, M.R. Marrus (der.), *The Emergence of Leisure* içinde, N.Y. 1974.

13 Patricia Hollis (der.), *Pressure from without*, Londra 1974.

kitle kültürünün egemen olduğu bir alana dönüşmesi süreci yönünden aydınlatıcıdır.¹⁴

Eley aynı zamanda, benim burjuva kamusunu aşırı stili-ze edişimin dayanaksız bir idealleştirmeye yol açtığı yönündeki itirazı yineleyerek temellendiriyor. Üstelik bunun, salt okumalar yoluyla iletilen ve konuşmalarda odaklaşan kamusal iletişimin rasyonel veçhelerinin fazlaca vurgulanmasıyla da sınırlı kalmadığını belirtiyor. Burjuva kamusal topluluğunun belirli ölçüde homojen olduğundan yola çıkabiliriz; böyle bir kamu –ne kadar fraksiyonlaşmış olsa da en nihayetinde– müşterek sınıf çıkarı güden partilerin kavgasında en azından ilke olarak ulaşılabilir bir mutabakatın temeli sayılabilecektir. Yine de, kamusal topluluktan tekil halde söz etmek yanlışır. Burjuva kamusal topluluğu içinde, –bakılan merceğin mesafesine göre benim modelimde de görülebilir olan farklılaşmaları bir yana bırakalım – başlangıçtan itibaren birbirine rakip kamusalılıklar olduğunu hesaba kattığımızda ve baskın kamusalılıktan dışlanmış iletişim süreçlerinin dinamiğini göz önüne aldığımızda, ortaya başka bir resim çıkacaktır.

2. Foucaultcu anlamda “dışlama”dan söz edebilmek için, belirli bir kamusalılığın biçimlendirilmesinde kurucu rolleri olan grupların mevcudiyeti gerekir. Aynı iletişim yapıları içinde aynı anda birçok arenanın oluşması, hegemonik burjuva kamusunun yanında başka alt-kültürel veya sınıflara özgü kamusalılıkların da mutabakata pek elverişli olmayan kendilerine mahsus öncüllerle boy göstermeleri halinde, “dışlama”, değişik ve daha az radikal bir anlam kazanır. İlk seçeneği o zaman hiç dikkate almamıştım, ikinci seçeneği ise gerçi Önsöz’de zikrettim ama işlemedim.

Fransız Devrimi’nin Jakoben evresine ve Çartistler ha-

---

14 R. Williams, *The Long Revolution*, Londra 1961 ve *Communications*, Londra 1962.

reketine bakarak “plebyen” bir kamunun işaretlerinden söz etmiş, bu kamusalılık biçimini burjuva kamusunun tarihsel süreçte ezilmiş bir türü olarak ihmal edebileceğimizi söylemişim. Fakat E. Thompson’ın çığır açan eseri *Making of the English Working Class*’ın¹⁵ peşinden, Fransız ve İngiliz Jakobenlerine, Robert Owen’a ve ilk sosyalistlerin pratiğine, Çartistlere, 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Fransa’da oluşan sol popülizme ilişkin bir yığın araştırma yayımlandı. Bu araştırmalar, kırsal alt sınıfların ve şehirli işçilerin siyasal seferberliğine başka bir perspektiften yaklaştılar. Günter Lottes, doğrudan benim kamu kavramımla hesaplaşarak, 18. yüzyılın son dönemindeki Londralı Jakobenler örneğinde İngiliz Radikalizminin teorisini ve pratiğini araştırdı. Radikal entelektüellerin etkisi ve modern iletişimin koşulları altında, kendi örgütlenme biçimlerine ve pratiklerine sahip yeni bir siyasal kültürün geleneksel halk kültüründen nasıl doğduğunu gösterdi: “Plebyen kamusallığın ortaya çıkması, küçük burjuva ve daha alt tabakaların hayatlarının tarihsel gelişiminde özgül bir evreyi tanımlar. Bir yanyıla, onu örnek aldığı için, burjuva kamusunun bir türüdür. Diğer yandan, burjuva kamusunun özgürleştirici potansiyelinin yeni bir toplumsal bağlamda serpilip gelişmesini sağladığı için, bundan daha fazla bir şeydir. Plebyen kamusalılık, bir anlamda, toplumsal önkoşulları ortadan kalkmış bir burjuva kamusudur.”¹⁶ Kültürel ve siyasal açıdan seferber olmuş alt tabakaların dışlanması, oluşum halinde bulunan kamunun çoğullaşmasına yol açtı. Hegemonik kamunun yanında ve ona teğetlenmiş durumda, bir plebyen kamusalılık oluşur.

15 E. Thompson, *Making of the English Working Class*, Londra 1963. Almanca Frankfurt/M. 1985.

16 G. Lottes, *Politische Aufklärung und plebejisches Publikum*, Münih 1979, s. 110; karşı. O. Negt, A. Kluge, *Erfahrung und Öffentlichkeit. Zur Organisationsanalyse bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*, Frankfurt/M. 1972.